

HALLGATÓI REFLEKTÍV GONDOLKODÁS VIZSGÁLATA A „RÉGI” ÉS „ÚJ TÍPUSÚ” TANÁRKÉPZÉSBEN

LUDNIKÉ PÁLFI DORINA

Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem Tanárképző Intézet

Absztrakt

A reflektív gondolkodás több annál, mint hogy a munkánkról gondolkodunk. Az ön-reflexió egy tudatos, szándékolt tevékenység, mely a fejlődés érdekében valósul meg (Hunya, 2014). A gyors ütemben változó világ, a meg-megújuló munkaerőpiaci körülmények, a diákok magasfokú heterogenitása mind arra ösztönzi a pedagógust, hogy folyamatosan elemezze tevékenységét, innovatív legyen. A reflektív gondolkodásra való készség a jó pedagógus egyik ismérve.

Tanulmányomban a hallgatók körében végzett reflektív gondolkodás készségének vizsgálatát mutatom be. A mintát két csoport alkotja: a vizsgálati csoportba a gyakorlatorientált tanárképzésben tanuló hallgatók sorolódtak, míg a kontrollcsoport tagjai a „régi típusú” tanárképzés hallgatói. A vizsgálat az iskolai gyakorlataik alkalmával szerzett tapasztalataikra épülő reflektív gondolkodást méri fel, és arra keresi a választ, hogy a másodéves vagy az ötödéves hallgatók állnak-e magasabb szinten a reflektív gondolkodás készségének kialakításában.

Kulcsszavak: gyakorlatorientált tanárképzés, „régi típusú” tanárképzés, reflektív gondolkodás

Bevezetés

Magyarországon a tanárképzés tekintetében innováció zajlik. A 2022/2023-as tanévtől bevezetésre került a *gyakorlatorientált tanárképzés*, mely átstrukturálja az eddigi pedagógusképzés rendszerét: újonnan kidolgozott kurzusok kerülnek bevezetésre, és a képzés fókuszába az elmélet mellé a gyakorlat helyeződik. Az országban működő összes tanárképzési intézetnek meg kell tennie ezt a fejlesztési lépést. A képzőintézetek azonban szabad kezét kaptak azzal kapcsolatban, hogy ezt az innovációt hogyan valósítják meg. A Miskolci Egyetem Tanárképző Intézete a 2022/2023-as tanévtől bevezette a gyakorlatorientált tanárképzést abban a struktúrában, mely a hallgatókat az *első év első szemeszterétől* gyakorlati tapasztalatokhoz juttatja, tehát a hallgatók a tanárképzés megkezdésével egy időben az iskolai gyakorlatukat is elkeznik.

Kutatásom aktualitását és létjogosultságát az adja, hogy a tanárképző intézetekben dilemmaként merült fel a hallgatók gyakorlatra való kiküldésének időpontja. *Melyik szemeszterben kezdjék meg a gyakorlatban is megfigyelni azokat a jelenségeket, amelyeket elméletként az egyetem falain belül megtanulnak? Hasznos-e a képzés megkezdésével egy időben, az első szemeszterben megkezdeni a gyakorlatot is? Mennyire tekinthetjük jelentős fejlesztésnek a gyakorlat és az elmélet egyidejű elindítását?*

Kutatásomban a 2022-ben kezdett tanárképzős hallgatók reflektív gondolkodásának és szakmai észrevételeiknek a felmérése történt a „régí típusú” tanárképzésben részt vevő, ötödéves hallgatókkal való összehasonlításán keresztül. Kutatási módszerként az írásbeli kikérdezés tekinthető hatékonnak. A mintában szereplő hallgatóknak didaktikai fogalmakról (pedagógiai döntés, „rejtett tanterv”, interakció, motiváció, fegyelmezés) kell reflektív módon véleményt nyilvánítaniuk. A kutatásban feltárom a „régí” és az „új típusú” tanárképzésben tanuló hallgatók reflektív gondolkodásának és szakmai rálátásának, megállapításaiknak a jelenlegi állapotát, és ezeket összevetve következtetéseket fogalmazok meg a két csoport fejlődésének dinamikájáról.

Az írásbeli kikérdezés eredményezte válaszok elemzésével a fentebb említett kérdésekre fókuszálva fogalmazom meg a következtetéseket, melyek a Miskolci Egyetem Tanárképző Intézetének eddigi tapasztalatait tükrözik.

Tanulmányomat elméleti megalapozással kezdem, mely a Miskolci Egyetem gyakorlatorientált tanárképzésének működését mutatja be, illetve a gyakorlat szempontjából összehasonlítást teszek a „régí típusú” tanárképzés felépítésével. Ezt követően a felmérésem ismertetését teszem meg kitérve a kutatási módszerre, mintavételi eljárásra és az eredmények bemutatására, majd a következtetések megfogalmazására.

A Miskolci Egyetem gyakorlatorientált tanárképzésének bemutatása

A Miskolci Egyetemen 2022 szeptemberében bevezetésre került a megújult tanárképzés. A legszembevetőbb változást a képzés gyakorlatorientált jellege adja. A gyakorlatok reflexiós lehetőséget kínáló kurzusokhoz vannak hozzárendelve. *Pályaismeret és pályaszocializációs gyakorlat* néven az első 3 szemeszterben a hallgatók elsősorban az iskola belső jelenségvilágáról, dokumentumokról, a tanár sokrétű feladatairól szereznek információkat. A 4–7. félévben *Társas vagy egyéni tanítási gyakorlat* nevet viseli a hallgatók iskolai gyakorlatához kapcsolódó kurzus. Ennek a – két éven át tartó, egymásra épülő – kurzusnak a célja, hogy a hallgatók képesek legyenek már tudatosan megfigyelni a tanórát, a tanári tevékenységet, és képessé váljanak releváns, szakmai reflexiót megfogalmazni. Emellett a hallgatók fokozatosan készülnek fel az órátartás-

ra. Elsőként csak a tanóra egy részét, majd egyre nagyobb egységét szervezik maguk, természetesen i-mentoruk¹ segítségével, támogatásával.

A gyakorlatukhoz kapcsolódó kurzusokon az iskolákban tapasztaltak elemzése, elmélettel való elmélyítése történik a reflektív gondolkodásuk megerősítésével a tanári szemléletük fejlesztése céljából. A gyakorlatuk minden évfolyam esetében egy kijelölt napon, délelőtt – a duális képzés logikáját követve – történik (K. Nagy, 2024; Ludnikné Pálfi, 2023; K. Nagy et al., 2022). Ezek az órarendbe beépített alkalmak módot adnak arra, hogy a hallgatók rögtön a tanulmányaik megkezdésétől az egyetemen megszerzett elméleti ismereteiket a gyakorlatban is tapasztalják, kipróbálják.

Gyakorlati helyek és reflexió

A Miskolci Egyetemen a gyakorlatorientált tanárképzésben a hallgatók minél több oldalról, minél sokszínűbben ismerik meg a tanári hivatást; koncepciónk alapján az első két félévben városi gimnáziumokban végzik a gyakorlatukat, a második évben városi és falusi általános iskolákban szereznek tapasztalatokat, míg a harmadik évben a szakképzésben ismerik meg az iskola jelenségvilágát és a pedagógiai munkát mind az osztályteremben, mind a tantermen kívüli szervezői tevékenységek során (K. Nagy, 2024; K. Nagy et al., 2022).

A szerepszocializációs folyamatot segíti az is, hogy a hallgatók reflektív gondolkodáshoz szoknak: a gyakorlati tapasztalás után, az egyetemre visszatérve – szintén órarendi keretben – reflektív gondolkodást segítő technikák alkalmazásán keresztül fejlődnek (K. Nagy et al., 2022). A reflexió nem pusztán elgondolkozás arról, amit az iskola jelenségvilágából, a tanári tevékenységből tapasztalnak. *„A szakmai reflexió szándékos, céltudatos, strukturált, az elméletet és a gyakorlatot összekapcsoló, tanulással kapcsolatos, a változást és a fejlődést célzó, egy bizonyos cél elérésére irányuló gondolkodás”* (Hunya, 2014). A hallgatók reflektív gondolkodásának fejlesztése a *reflektív modellálás*, a *közös kísérletezés*, a *vita*, a *hangos gondolkodás* és a *szerepjáték* módszerének alkalmazásával történik (Szivák, 2010). A hallgatók a beszélgetések során megfogalmazott reflexiókkal a már meglévő nézeteiket is felszínre hozzák, ami a korábbi kutatások eredményeit ismerve döntő jelentőségű az eredményes fejlesztésükben.

„Régi típusú” tanárképzés bemutatása

A 2022/2023-as tanévet megelőző képzés a „régí típusú” tanárképzésbe tartozik, mely osztatlan, 12 félévet foglal magában. A hallgatók képzésük 5. évében (a 9. és 10. sze-

¹ A gyakorlatorientált tanárképzésben i-mentor (vagyis iskolai mentor) és e-mentor (vagyis egyetemi mentor) segíti a hallgatók fejlődését.

meszterben) vesznek részt iskolai gyakorlaton, mely „kisgyakorlatként” is emlegetett, 45 órás *Tanítási gyakorlat*. A 45 óra alatt 15 óra hospitálást, 15 óra tanítást és 15 óra tanórán kívüli, egyéb iskolai programon vagy feladaton való részvételt kell érteni. Annak előfeltétele, hogy a hallgatók megkezdhessék az iskolai gyakorlatukat, az adott szakpárjukhoz tartozó *Szaktanítási módszertan I. és II.* kurzus elvégzése. Ennek jelentősége abban áll, hogy ezen kurzusok alkalmával – korábbi pedagógiai ismereteiket kiegészítve – tesznek szert olyan ismeretekre, melyek az iskolai gyakorlat elvégzéséhez szükségesek, illetve gyakorolják be az óratervezés technikáját.

A hallgatók és vezetőtanárok² összekapcsolása a gyakorlatért felelős oktató feladata.³ A Miskolci Egyetemen a gyakorlatszervezés esetében a differenciálás elvét szem előtt tartjuk. A hallgatók személyiségükhöz, fejlődési szintjükhöz, szemléletükhöz, pedagógiai irányultságukhoz és céljaikhoz illeszkedő vezetőtanárral dolgoznak együtt. Ez a fejlődésük érdekében a legeredményesebb módja az iskolai gyakorlat elvégzésének.

Ahogy az új típusú tanárképzés bemutatásánál olvasható volt, a reflektív gondolkodás kiemelése és támogatása, az erre való nevelés a „rég típusú” tanárképzésben is kiemelt helyet foglal el. Ugyan nincsen a tanítási gyakorlathoz párosított reflektív kurzus, de a *Szaktanítási módszertan III., IV.* alkalmával a hallgatók megkapják ugyanúgy a lehetőséget tapasztalataik megvitatására és kielemzésére, mint az új típusú tanárképzésen tanuló hallgatók.

A vizsgálat bemutatása

Ahogy a bevezetésben említésre került, vizsgálatom aktualitását az a dilemma adja, hogy a gyakorlatorientált tanárképzésben melyik a megfelelő szemeszter arra, hogy a hallgatók megkezdjék iskolai gyakorlatukat. A Miskolci Egyetem Tanárképző Intézetének koncepciója az, hogy a hallgatók képzési idejük megkezdésével egy időben, már az első szemeszterben ellátogatnak heti rendszerességgel iskolákba meg tapasztalni az iskola jelenségvilágát és a pedagógus tanórán kívüli tevékenységét, feladatait.

Vizsgálatom célja annak feltárása, hogy a hallgatók mennyire képesek reflektíven gondolkodni a „rég típusú” és az „új típusú” tanárképzésben, illetve milyen megfigyelésekkel, milyen szakmai tartalommal bírnak a pedagógiai hivatásról kialakított észrevételeik.

² A „rég típusú” tanárképzésben a gyakorlatot végző iskolai mentort vezetőtanárnak nevezik.

³ A 2024/2025-ös tanévtől kezdődően a Miskolci Egyetemen Pedagógusképző Központként működő intézet veszi át a gyakorlatok megszervezésével járó feladatokat, de a szakmai tartalom – tehát hogy melyik hallgató kinél és melyik iskolában tölti a gyakorlatát – a felelős oktató döntése marad.

Vizsgálati módszer

A kutatási probléma és cél megfogalmazása után felmerült a lehetősége a vizsgálat módszereként a szóbeli kikérdezés alkalmazásának. A csoportos beszélgetés módszerének használata kapcsán félt volt, hogy a mintában szereplő hallgatók egymás gondolkodását és észrevételeit befolyásolják, így a válaszok torzultak volna. Az egyéni kikérdezés esetében pedig dilemmát jelentett, hogy a hallgatók esetlegesen „vizsgaként”, akár stresszhelyzetnek élhetik meg a kutatást. Ennek a gondolatmenetnek az eredményeként választottam az írásbeli kikérdezést, mely során a hallgatók saját tempójukban válaszolhatnak a kérdésekre, átgondoltan, ugyanakkor stresszmentesen, őszintén vallhatnak észrevételeikről és reflektív gondolkodásukról.

Mérőeszköz

Vizsgálatom módszerül az írásbeli kikérdezést választottam. A mérőeszköz helyben kitöltendő nyomtatvány volt, tehát nem online kitöltött kérdőívvel történt az adatfelvétel. Ennek jelentősége abban áll, hogy a hallgatók ebben a formában kézírással tehetik meg észrevételeiket, ami a reflektív gondolkodást segíti. A vizsgálatba beemelt tanári feladatok kiválasztásának indoka szakirodalmi kutatás eredménye. A pályakezdő pedagógusokat sokként érintő témakörök/feladatok (Szivák, 2022, 1999) közül kerültek beemelésre az alábbiak. A mérőeszköz a nominális adatokat követően a következő kifejtendő kérdéseket tartalmazta:

- Jelölje meg az alábbi tanári feladatok közül, melyiktől tart leginkább! Melyiket érzígyengepontjának, fejlesztendő területének? Kérem, válaszát indokolja meg! pedagógiai döntés, „rejtett tanterv”, interakció, motiváció, fegyelmelés
- Az előző kérdéshez kapcsolódva írjon egy fejlesztési tervet saját maga számára! Hogyan, milyen eszközökkel biztosíthatná fejlődését az adott tanári feladat területén?
- Írja le iskolai gyakorlatán tapasztaltak alapján, melyik tanári feladatot jelölne fejlesztendő területnek! Melyik az a tanári feladatkör az alábbiak közül, amely a leginkább fejlesztésre szorul az Ön által látogatott iskolák tevékenységében? Kérem, válaszát indokolja meg!
- Milyen javaslatokat adna az adott iskolá(k)nak abban, hogy az Ön által megjelölt tanári feladatkörön javítani tudjanak? Kérem, írja le ezen javaslatait!

Minta – vizsgálati és kontrollcsoport bemutatása

A vizsgálati csoportot azok a hallgatók alkotják, akik a 2022/2023-as tanévben kezdték meg a tanárképzésen tanulmányaikat, tehát már a gyakorlatorientált tanárképzésen vesznek részt. A vizsgálat elvégzésekor – 2024 tavaszán – másodéves hallgatók, 4. szemeszterüket töltik az egyetemen és ezzel egy időben a gyakorlaton. A kontrollcsoportot az ötödéves hallgatók alkotják, akik 2. szemeszterület töltik gyakorlaton. Mind a reflexióra, mint a gyakorlati időre tekintve a két csoport közel ugyanannyi tapasztalatot szerezhetett. A különbség közöttük a gyakorlati idő eloszlása: a másodévesek heti rendszerességgel, képzésük kezdeti időszakától részt vesznek iskolai gyakorlaton, míg az ötödévesek a tanítási gyakorlatukat a 10. és 11. szemeszterben teljesítik. Ennek a 2x45 órának a teljesítését saját maguk oszthatják be az adott félév szorgalmi időszakában, vezetőtanárunkkal egyeztetett lehetőségek keretein belül.

Adatelemzés, az eredmények ismertetése

A kifejtendő kérdésekre adott válaszok értékeléséhez kvalitatív adatelemzést alkalmaztam. A válaszok tartalmában mintázatokat kerestem, illetve azt vizsgáltam meg, hogy a vizsgálati vagy a kontrollcsoport tagjai adnak-e részletesebb, reflektívebb válaszokat a kérdésekre.

Mind a vizsgálati, mind a kontrollcsoport esetében fejlesztendő területként nagy arányban a *fegyvelmezést* írták a hallgatók. A fejlesztési terv a vizsgálati csoport tagjainak válaszaiban részletesebben jelent meg, míg a kontrollcsoportban szereplő hallgatók elnagyoltan, egy-egy mondatral válaszoltak, inkább tanácsok megjelölésével teljesítették ezt a feladatot.

A gyakorlati helyekre adott reflexiók esetében igen konkrét válaszok érkeztek. Az iskolák megítélését, a mentor- és vezetőtanárok tevékenységét a hallgatók reálisan látják, némely esetben kiemelkedően értékes kritikai megállapításokat fogalmaztak meg. A vizsgálati csoportban volt egy válasz, amelyben az interakcióról és kommunikációról írt a hallgató. Megfogalmazta, hogy tapasztalata alapján a középiskolában a tanárok messzebb állnak beszélgetés közben a diákoktól, mint az általános iskolában a pedagógusok. A hallgató ebből azt állapította meg, hogy az általános iskolában dolgozó tanárok közelebbi, partneribb kapcsolatot alakítanak ki a diákokkal, legalábbis a térközök alapján. Jelen vizsgálatban e megfigyelés igazságtartalmának megítélésére nincs lehetőség, de a későbbiekben ez a megállapítás érdekes kutatást nyithat meg.

Összességében az eredmények alapján megállapítható, hogy a vizsgálati csoport tagjai, tehát az új típusú tanárképzésben részt vevő hallgatók reflektív gondolkodása saját fejlődési szintjükről, készségeikről mélyebb önismeretet mutat, mint ötödéves társaiké. Az iskolák megítéléséről, mentoraik, vezetőtanáraik tevékenységének véle-

ményezéséről megállapítható, hogy közel azonos szinten vannak a hallgatók, a válaszok alapján egyik csoport esetében sem látható jelentős eltérés.

Következtetések

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a másodéves hallgatók a gyakorlatorientált tanárképzésben a hetente, órarendbe beépített iskolai gyakorlattal és ehhez kapcsolódó reflektív kurzusokkal saját készségeikről és fejlődésükről valósabb ismeretekkel rendelkeznek, mint ötödéves társaik. Megállapítható, hogy a reflektív gondolkodás kialakítása szempontjából eredményes és hasznos a hallgatók első szemesztertől való gyakorlatkezdése. A „rég” típusú tanárképzésben tanuló ötödéves hallgatók szintén megfelelő reflektív gondolkodással rendelkeznek, de ez nem a saját készségeik tisztánlátásáról, reális megítéléséről szól, inkább az iskolák és vezetőtanáraik tevékenységére, feladataira irányul.

A vizsgálat tapasztalataként megállapítható, hogy a „rég” típusú tanárképzésben tanuló hallgatóink esetében nagyobb figyelmet szükséges fordítani önreflexiós készségük fejlesztésére. Ehhez Szivák Judit (2010) *A reflektív gondolkodás fejlesztése* című könyvében gyakorlati feladatok szolgálnak segítségül. Ezek beépítése a hallgatók képzésébe eredményesen segítene nekik kialakítani saját önreflektív készségüket.

A gyakorlatorientált tanárképzésben a másodéves hallgatók önreflektív készsége, reflektív gondolkodása kiemelkedő. Ha ehhez a további évek tanulmányai még fejlődést biztosítanak, akkor feltételezhetően a „reality shock” jelensége ezen hallgatók körében nem lesz olyan mértékben traumatikus, elrettentő, mint azt a korábbi kutatások megállapították a pályakezdők körében. Ezek a megállapítások jelen tanulmányban csak feltételezések, de amikor a gyakorlatorientált tanárképzést elvégző első évfolyam elkezd tanári pályáját, érdekes és hasznos kutatást fog jelenteni az ő körükben elvégzett vizsgálat.

Irodalom

- Hunya, M. (2014). *Reflektív pedagógus – reflektív gyakorlat*. Forrás: <https://ofi.oh.gov.hu/publikacio/reflektiv-pedagogus-reflektiv-gyakorlat>. Utolsó letöltés: 2024. 09. 02.
- K. Nagy, E. (2024). *Új típusú, gyakorlatorientált tanárképzés*. Miskolci Egyetem.
- K. Nagy, E., Lubinszki, M., Pálfi, D. & Fazekas, R. (2022). Innovatív helyzetkép a gyakorlatorientált tanárképzés megújításáról. *Új Pedagógiai Szemle*. 72. 11–12. sz., 128–143.

- Ludnikné Pálfi, D. (2023). A differenciálás megjelenése a gyakorlatorientált tanárképzés pályaszocializációjának megszervezésében. *Új Pedagógiai Szemle*, **73**, 9–10. sz., 77–85.
- Szivák, J. & Péter, P. (2022). A kezdő pedagógus. In Falus Iván, Szűcs Ida (szerk, 2022): *A didaktika kézikönyve. Elméleti alapok a tanítás tanulásához* (pp.). Akadémiai Kiadó. pp. 761–798.
<https://doi.org/10.1556/9789634548454.22>
- Szivák, J. (2010). *A reflektív gondolkodás fejlesztése*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége.
- Szivák, J. (1999). A kezdő pedagógus. *Iskolakultúra*, **9.**, 4. sz., 3–13.